

Leo y escribo en mi lengua

Tének

U ajiyal ani u dhuchál tu káwintal

Tének

Créditos a la presente edición

Coordinación académica
Sara Elena Mendoza Ortega
Elisa Vivas Zúñiga
Gerardo Pérez Mota
Flavio Fosado Torres

Compilación
Ernestina González Abad
Francisca Pérez Hernández
Juan Bautista Méndez Rosa

Asesoría técnica
Natalie Marie O'Donnell Rivera

Revisión a la escritura en lengua tének (huasteco)
Juan Bautista Méndez Rosa

Revisión de la adaptación de contenidos
Liv Kony Vergara Romani

Coordinación gráfica y cuidado de la edición
Greta Sánchez Muñoz
Adriana Barraza Hernández

Seguimiento al diseño
Jorge Alberto Nava Rodríguez
Ricardo Figueroa Cisneros

Supervisión editorial
Marlik Mariaud Ricárdez

Revisión editorial
Cyntia Ruiz García
Marisol Ruiz Monter
Marlik Mariaud Ricárdez

Diseño de interiores
Mario Armando Vázquez Varas

Diseño de portada
Jorge Guillermo Aguilar Picasso

Diagramación
Mario Armando Vázquez Varas
Alicia Ruiz Hernández
Ricardo Pérez Rovira

Ilustración de portada
Cristina Niizawa Ishihara

Leo y escribo en mi lengua. Tének (huasteco). MIBES 3. Vocabulario. D. R. 2011 ©Instituto Nacional para la Educación de los Adultos, INEA. Francisco Márquez 160, Col. Condesa, México, D.F., C.P. 06140.

Esta obra es propiedad intelectual de sus autores, y los derechos de publicación han sido legalmente transferidos al INEA. Prohibida su reproducción parcial o total por cualquier medio, sin autorización escrita de su legítimo titular de derechos.

ISBN *Modelo Educación para la Vida y el Trabajo*. Obra completa: 970-23-0274-9

ISBN *MEVyT Indígena Bilingüe con Español como Segunda Lengua*: 970-23-0500-4

ISBN *Leo y escribo en mi lengua*. Tének (huasteco). MIBES 3. Vocabulario: 978-607-710-085-0

Impreso en México

Tejwa'medhomtaláb

A axé' xi tolmix eyextaláb abal an tsakamchik ani an pakdha' axi k'wajat in exóbnál an tamkudh dhuchadh úw U ajiyal ani u dhuchál tu káwintal tének, t'ájan abal kin aliy ani kin exbranchij an káwchik axi yab in exlál.

Elat ki ólna' abal yab já'jún i Lejkix káw expidh pél jún i kwenél i káw axi in ólnál jawa' in lé' kin uluw abal a nixé'chik xi káw ani i putudh tsalapchik axi wám yab a exbranchal k'al jún i k'dál ajumtraláb ani k'wajatchik ti bá' an tamkudh dhuchadh úw U ajiyal ani u dhuchál tu tének káwintal ani an Dhuchadh Ajumtaláb.

Max ka elá' xaludh i káwchik axi yab a exbranchal ti bá' an ajumtal an pulik exóbal ani an *ajumtal an pulik exóbal ani dhuchadh Ajumtaláb ti kwenél i exobintaláb*, U ajiyal ani u dhuchál tu káwintal, játs an k'ij abal ka me't'a axé' xi eyextaláb. Ka aliy an káwchik k'al in áy an nik'adh dhuche'. Ka ajiy an ólnaxtaláb ani an t'iplab abal ka alwa' exbranchij in ajumtal an pulik exóbal.

Ti júnakej i kwenél, in kwa'al in uchbíl abal ka exla'an jalk'untaláb axin kó'oyal i káwintal abal lej wé'ani ne'ets ka exla'tam ka dhucha'ani tam i káwnál, a axé'xi eyextaláb ani an tamkudh dhuchadh úw in ejtowel kin kó'oy i káwchik axi dhuchadh pílk'ij abal jant'odh ta ulal o a dhuchál, yab wa'ats ma ni jún i it'ixtaláb, tatá'a ejtowel ka uluw jant'odha'tatá'a t'ajál ta kwenchál, expidh abal yab ka jalk'un an ólnaxtaláb o jawá in lé'kin ólna'.

Tin taltal, max ka ela'i káwchik axi yab a exlál ani yab k'wajat ti bá'a a axé'xi kwenél i káw axi in ólnál jawá in lé'kin uluw, ka dhucha'ti bá'a dhuchadh úwil ani ka t'ila'k'al an tolmix exóbal jajá'ne'ets ti tolmij.

I ayál abal a axé'xi eyextaláb kin lej kó'oy in jalbíl abal an atiklábchik axin áynanchalchik ti exóbal.

Tu pidhál i alwa'taláb ani ka t'ila'ti ejatal ni jayk'i'yab i jilál ki ejtow jant'oj, tin yanél a k'icháj i ejtowel jant'oj, ka áynanchij abal ok'ox, kom lej alabél tit exóbal.

An Instituto Estatal abal an exobintaláb i tsakamchik ani an pakdha'axi k'wajat ti Tampots'ots'bichow.

Ajumtaláb

1. Játs ti junchik i pejach jant'odha' ti k'wajat t'ojjodh an pejach tin ajumtal an pulik exóbal: *Xowé' in k'wajat u exóbnál an tsabchíl ajumtaláb ti an pejach 1 tin ajumtal an pulik exóbal.*
2. Játs an t'ajbiláb ti ólnom ani kin exbay i káwchik, i putudh tsalapchik o i dhuchlabchik dhuchadh axu tejwa'mél ti pilchik i t'ajbiláb ti bá' i k'wajtal: *Tam u t'ajál jún i ajumtaláb u t'ajál abal ku exbanchij an tsalapchik axin kó'oyal an dhuchlab.*

Atáj tek'dhomtaláb

Pél jún i xe'tsintaláb ti bá' an atáj ju'táj tu ts'ejkanal an k'apnélchik: *An mímlábchik k'wajat in ts'ejkál an t'ak'chil ti bá' an atáj tek'dhomtaláb.*

Belja'

Pél jún i belja' axi u t'ajnal tin walchikte'líl ti an kexat bél, abal ka ádhla'ts an ja': *Ti bá' an dhéy t'ojláb ti enero ne'ets ki t'aja' an belja' ti bá' an bél axi ti kwenchál.*

Buk'udh ts'ejwalidh

Játs an binaxtaláb axi t'ajnal ti pilchik i xe'tsintaláb k'al jún i tolmixtaláb o jún jant'oj ani yab u jalbiyáb: *An tamkudh dhuchadh úwchik k'al jawa' tu t'ojnal ti bá' an ieea u buk'uwáb ts'ejwalidh.*

Dhayadh dhuchlab ok'xidh tsalpadh tamkunél

Pél jún i ts'ejkadh úw o dhuchlab axi ts'ejkáb tam ka taley jún i tamkuntaláb o pulik tamkuntaláb. Taná' u dhuchnal an t'ajbiláb axi t'iladh ani an junkudhtaláb jant'odha' ti ulits. An ts'ejkadh úw u tsápliyáb k'al in ts'ó'maxtal ani in kiloxtal an éyalchik ani an k'wajílchik axi k'wajiy: *Ne'ets ki ajiy an dhayadh dhuchlab abal ani' ki kiloy.*

Dhéy atáj

Pél jún i atáj axi pél in k'ál patal an k'wajílchik ti jún i kwenchal o bichow ani u éynal abal ka t'ajan i tamkuntalábchik ani pilchik jant'oj i dhéy t'ajbiláb: *Xowé'wákal ne'ets ki kóoy i tamkuntaláb ti dhéy atáj.*

Dhimalón

Pél jún i káw axi u éynal abal ka uluw abal an ko'nélchik axi u wa'tsinal ani u k'wajíl ti bá'an alte'chik; aniyey u éynal abal ka ólna' an ko'nélchik axi dhimalón, axi tomólnax: *An kwitól u k'alelak ti ts'én abal kin tsemdha'an dhimalón ko'nélchik.*

Dhuchlab

Játs an kwenél ti putudh tsalapchik dhuchadh lej ti k'elbadh, k'ál a nixé' i ólnál i ólchixtaláb, jik'pantaláb, ólchixtaláb o wit'adhtal k'ál jún jant'oj, jún in bij i exobintaláb o jún i tsalap: *Ti bá'a axé'xi kwenél exobintaláb u ejtow tin dhuchum k'ál pilchik i kwenél i dhuchlab, ejtíl i pulik dhuchlabchik ólnom, dhuchadh úwchik, wé'dhuchadh ólnaxtalábchik, pulik dhuchlabchik ólnax, ani dhayadh dhuchlab.*

Dhuchadh konoxtaláb

Pél jún i t'ojojodh dhuchlab axi u éynal abal ka konoy jún jant'oj k'ál jún i éyal ti jún i atáj éyaltaláb: *U bíná'its an dhuchadh konoxtaláb abal ku tolmiyat k'ál an ts'éjcadhtaláb k'ál an atáj exobintaláb.*

Dhuchadh úw

Pél jún i dhuchlab axi yab lej púlik axi eyendhál abal ku tawnáxin k'ál jún jita' axi yab i ejtowal ku tamet tawnáxin. I eyendhál jún i exlom káwintaláb o ti exlowál tam an atikláb axi dhuchunchal pél jún i ja'úb o i exlowál, ani yab ani', tam i dhuchunchal jún i éyal o jún i atikláb axi yab i lej kóoyal i exlomtaláb, i eyendhál jún i lej t'ojojodh káwintaláb ani k'ak'nadh: *Ne'ets ku dhucha'jún i dhuchadh úw abal u primo Juan axi k'wajat ti Tamaulipas.*

Dhuche'

Játs ti junchik ti an dhuchadh t'ipoxtalábchik axin kó'oyal an nik'adh dhuche' ti jún i káwintaláb: *An nik'adh dhuche' ti tének in kwa'al jun inik búk i dhuche'chik.*

Dhuchum

Játs an atikláb axin ts'ejkál jún i tamkudh dhuchadh úw o in t'ajál jún i alabél t'ajbiláb: *An tamkudh dhuchadh úwchik axin k'wajat u exóbnál in t'ajá'chik yán tin éb.*

Dhumk'udh káw

Pél jún i ubat'intaláb k'al i káwchik axi t'ojláb ti ka uluw, axi u éynal abal ka alwa'médha' in janídh an káwchik: *U lej kulbetnál ku wichénchij ku uluw an dhumk'udh káw axin kwa'al an dhuchadh ajumtaláb.*

Huichol

K'al a axé' xi bijláb u exláb an tének k'wajíl axi k'wajílchik ti pulik bichowchik ti Jalisco ani Nayarit, axi wa'tsin ti biyál káwlómej dhakchám káw: *Ti bá' an dhuchadh ajumtaláb wa'ats in t'ilábil a axé'chik xi k'wajíl huicholchik.*

Kanixtaláb

Pél jún i dhuchlab axi i eyendhál abal ki kaniy k'é'at i atiklábchik abal ka k'alej ti jún i xe'tsintaláb abal kin junáxna' jún i lej exbadh t'ajbiláb (tamkuntaláb, dhéy t'ajbiláb, o belkaxtaláb, ejtíl jún i ajib tin ajíb, jún i tomkintaláb, jún in taltal i exobintaláb, k'é'atchik): *Ne'ets ku ts'í'kiy ku buk'uw an ts'ejkadh úw kanixtaláb abal an ajib tu ajíb.*

K'álik'ij bijláb

Játs jant'odha' ti exláb jún i atikláb, pulik bichow, ok'bichow, pulik bichówil, íts', k'ichájl ti an semana, k'éatchik jant'oj, abal ka exla': *An ok'ox dhuche' k'al jant'ok'al tu dhuchnal ets'ey ne'ets k'al i pulik dhuche': a Pedro, Carmen, San Luis Potosí, México, enero, pel jún i jáyits i t'ipodhtaláb ti k'álik'ij bijláb.*

K'aputstaláb

Pél jún i káw axi u éynal abal ki bijiy patal jant'ochik axin k'apal an atiklábchik: *An k'apútstaláb ti bichow tének játs axi in wa'tsindhál tin kwenchal, ejtíl an idhidh, an t'unu'tsanak'w, an its ani an láb tsanak'w.*

Kexatbél

Pél jún i káw axi in lé' kin uluw kexatbél ju'táj tu belal an belal pat'álchik o an ko'nélchik axi kitádh: *Xowé'wa'tey yán i tolilíl pat'álchik ti a axé'xi kexatbél.*

Kudhmadh ko'nél

Pél jún i ko'nél axi yab u lej puwel, wa'ats axin lej kwa'al in jujúl ani wa'ats axi yab lej jujudh. A axé'xi ko'nél u tsemdháb ani u k'apáb ti ibadh t'u'lek, ani ti ts'ejkadh te'nél: *Tam u t'ajnal jún i ajib o tam kin putuw in tamúb jún jita', u tsemenáb jún i k'udhmadh ko'nél.*

K'úl

Pél jún i te' axi u wa'tsinal ti bá' an k'ak'lidh tsabál, lej tsalmix in xekél wé' nakdhachik ani wé' t'unu' yaxu', axi u jólnal ti tsamay k'ij, ti witsidh k'ij in bínál i alwachik wits axi in uwách wé' iko', ts'ejel iko' ani tsapik iko', in walíl nakdhachik ani taná' in punuwal in ichích, axi yab u k'apáb; in akan u lej k'ochel ani in bajuwal ti 20 i pulik lejab, in bínál i alwa' oktsa' abal ka t'ajan i eyextalábchik: *K'al an oktsa' k'úl u ts'ejkáb i pilchik eyendhanél, ejtíl a axé'chik, waytalábchik, dhayaxtalábchik, in walte'líl i wi'lebchik, ani k'éatchik.*

K'wajtal

Játs an xe'tsintaláb ju'táj k'wajilchik ani in dhayál in k'apwálchik junchik i ko'nélchik o jajnekchik: *An dhanitschik in ne'dhál i iyeláb idhidh tin k'wajtál.*

Kwenél i exobintaláb

Pél jún kwenél i tamkudh dhuchadh úw, axi ne'ets kin exóbná an pulik exóbal ti jún i jáyits a íts, ti junchik ne'ets kin t'aja' óx i takaxtaláb abal ka tejwa'méj jant'onéy in ejtowámal k'al an ajumtaláb ani an dhuchumtaláb. Antsaná ne'ets kin áynanchij ma kin taledhá a nixé'xi kwenél i dhuchadh úwchik: *An pulik exóbal ne'ets ka k'alej lej kulbél kin exóbná i kwenél i exobintaláb axi in bij "U ajiyal ani u dhuchál tu káwintal, tének".*

Lól

Pél an káw k'al jawa' k'al an tének k'wajíl in bijiyal an tsakam ko'nél, axi ejtíl an tsank'ub: *Ti bá'in ók'an kwitól ijkan ijkan jún i lól.*

Manzana

Pél jún i waliláb axi yab u lej mululúl, olilíl ani dhadhat in ot'ól. Wa'ats in uwách axi yaxu', manu' o tsakni. In kujuw wé' tsi'ik-jililíl ani in kwa'al tin tséjelíl in tsakam tsokoy ichích. Ti tének tsabál yab u lej wa'tsinal, kom a axé'xi waliláb u lej wa'tsinal ti tsamay tsabál: *An tének k'wajílchik in k'apal an manzana kom in ts'a'yal ti bichowchik.*

Mul

Pél jún i lukuk eyextaláb, axin kwa'al in wi' ani ju'táj ti ka ketlej yab púlik; U éynal abal ka ik'tat ani ka dhayan i ja', aniyej in dhayál in k'anál an olom ani an jiliy wat'ab: *Yán i tének kw'ajil in ts'ejkál an mulchik axi in dhuché'liyal k'al i alwa'chik k'ot'bilábchik.*

Ók'bij

Pél jún i káw o jún i jamat yab putudh tsalap axi ka punuw tin ók'óm ti jún i tamkudh dhuchadh úw, ts'ejkadh úw o dhuchlab abal ka ólná in bij an exobintaláb o t'ajbiláb xi jant'oj in ólnál: *In ók'bij ti a axé'xi ajumtaláb játs "An way'chik axi paláb ti wi'leb".*

Ok'ox xeklek

Játs an ok'ox xeklek ti jún i tamkudh dhuchadh úw, dhadhat tamkudh dhuchadh úw o i ólnax dhuchlab: *Ti bá'an ok'ox xeklek ti tamkudh dhuchadh úw axin pidhan ti bá'an IEEA in ulal abal in bij ti Ajumtal an pulik exóbal.*

Ok'xidhtaláb

Pél jún i ok'xidhtaláb axin t'ajál abal kin tsápliy an ok'ox wit'adhtalábchik axi an atiklábchik in kó'oyal k'al jún in bij jún i exobintaláb, abal kin kó'oy jún i alwa'exbanchixtaláb k'al an ajumtaláb: *Tam tu ajiy in ok'bij an dhuchlab u tsalpay abal ne'ets kin ólná abal jant'odha'ti ku alwa'k'apúts tam tu ajiy u lej exla'abal játs axi in ólnál.*

Ólnaxtaláb

An ólnaxtaláb pél jún i dhuchlab axi i eyendhál abal ki bína' i ólchixtaláb k'al jún jant'oj i t'ojláb axi ne'ets ka t'ajan ti jún i k'ij. In puwél an ólnaxtaláb lej wé'ani u dhuchuncháb in ajumtal a k'icháj, an ólnaxtaláb ani an atikláb o atáj éyaltaláb axi in t'ajál: *Axé'xi ólnaxtaláb in ólnál in ajumtal a k'icháj tam ti ne'ets ka t'ajan an dhéy xek'axtaláb k'al an tsakam.*

Ólnax tek'dhomtaláb

Pél jún i ólchixtaláb axin ólnál an niwiwbédhomtaláb ani in áy an t'ajbiláb axi u éynal abal ka t'ajan an k'apnélchik: *In pidhan jún i ólnax tek'dhomtaláb abal ku ts'ejka'an ibadh t'u'lek.*

Ólnaxtaláb xeklek

Pél jún i k'elab ts'ejkakadh ti an jawá in kó'oyal ti jún i tamkudh dhuchadh úw ani an xeklekchik ju'táj ti k'wajatchik ti junchik jajá'chik. U éynal abal ka dhubat tsu'uw ju'táj ti k'wajat jawá in kó'oyal axi lé' ki ajiy: *Ka aliy ti an ólnom xeklek tin ajumtal an pulik exóbal an uleltalábchik ti pejach 1.*

Ox pejach pakladh úw

Pél jún i xeklek axi k'wajat buk'udh ti óx i pejach, axi walchikte' u paklanal tin ts'ejelíl. In kwa'al jún i wé' i dhuchlab ani tam junchikíl aniyej i k'ot'bilábchik. U éynal abal ka bína' i uchbidh ólchixtaláb abal an atiklábchik k'al jún in bij i exobintaláb: *An ox pejach pakladh úw k'al an tsi'iktaláb tin tolmiy abal ku exbanchij an ots'omtaláb k'al a axé' xi yaw'láts.*

Pejach

Ti junchik i pejach jant'odha' ti k'wajat buk'udh an tamkudh dhuchadh úw ti pulik atikláb: *Ti bá'an kwenél exobintaláb axin k'wajat u exobnál, in ajumtal an pulik exóbal in kwa'al tsáb i pejach.*

Pejechik exóbintal káwchik

Pél jún i yab putudh tsalap axi u éynal abal ka bijiy jún kwenél i káwchik ti jún i káw o exladh káw axin junaxnál jún in alwá'. Pél i pejechik exóbintal káwchik, an k'álek'ij bijlábchik, an t'ajné'chik, an jalk'ux bijlábchik, k'é'at:¹ *Ti bá'an pejach 1 ne'ets ki ajiy júnchik i pejechik exóbintal káwchik ti tének káwintaláb.*

Pulik dhuche'

Pél jún i kwenél i dhuche' axi u éynal tin ts'i'kintal ti an bijlábchik, játs wé' púlik ani u dhuchnal wé' pílit'sk'ij k'al an t'ijax dhuche'chik: *An ok'ox dhuche' k'al jant'ok'ál tu dhuchnal u bij pé' jún i pulik dhuche'.*

¹ Georges Mounin, *Diccionario de Lingüística*, Labor, México, 1982, p. 34.

Pulik dhuchlab ólnaxtaláb

An pulik dhuchlab ólnaxtaláb pél jún i kwenél i dhuchlab axin ólnál jún i wé' ólnaxtaláb ani in eyendhál jún i yab k'adhat káwintaláb, u dhucháb ti bá' jún i pulik dhuchlab ani k'wajat ts'éjkadh k'al i k'ot'biláb ani in uwáchchik axin t'ajál ka ts'at'k'an an met'axtaláb ti an atiklábchik axi t'ajchal abal kin ajiy an ólnaxtaláb. An pulik dhuchlab ólnaxtalábchik u éynal abal ka ólnáj i dhéy t'ajbiláb, ubat'intaláb, aykidh ólná' jún i tolmixtaláb ti jún i atáj éyaltaláb o kin nujuw jún i eyendhanél: *Ti nixé'xi pulik dhuchlab ólnaxtaláb k'wajat dhuchadh an k'wajitaláb ju'táj ti an pakdha'chik i ejtowel ku k'alej tu exóbal.*

Pulik dhuchlab ólnom

An pulik dhuchlabchik pél i dhuchlab axi yab k'adhat ani lej wé' (jún o wé' i káwchik) axi u dhuchnal ti pakdha' úw o i oktsa' axi lej púlik, abal an atiklábchik kin bajuw kin tsu'uwchik ma ów. In kwa'al ti uleltaláb ti ólchix abal an k'wajílchik an bijláb ani ju'táj ani' ti k'wajatchik jant'ini' i atáj exobintalábchik, atáj ilalixtalábchik, atáj éyaltalábchik ti kwenchal, atáj belkaxtalábchik ani atáj nujumtalábchik: *Kwa'al ku wichiy ki mukuy an pulik dhuchlab ólnom tin bij ti bá' an kwenchal, kom an dhuche'chik lej yabáts tejwa'.*

Pulíl kubdhomtaláb

Pél jún i tsakam t'ipoxtaláb (,) axi u punchinal ti jún in péjmách ti jún i dhuchlab abal ka ólna' abal in yejenchal jún i tsakam koytaláb ti bá' an ajumtaláb: *Tam it tsapik ajum iIn kwa'al in uchbíl ka t'aja'an koytaláb axi kin ólna'an pulíl kubdhomtaláb abal jita' in ots'óyal kin alwa'exbay.*

Pulik pakladh dhuchlab

Pél jún i tolmix eyextaláb abal an wit'omtaláb ti an ajumtaláb ani an dhuchumtaláb axi u punk'unal ti junchik i kwenél i exobintaláb ti ieea. Pél jún i xeklek axi wé' púlik axin kó'oyal yán i kwenél i dhuchlabchik ani u éynal abal an pulik exóbal kin alwa'exla'in éy ti an dhuchlabchik ani kin exóbindha'an ajumtaláb: *U elá'its ti bá'an pulik pakladh dhuchlab an dhayadh dhuchlab axi in konchinal ku ajiy.*

Putudh tsalap

An tének káwlómej i uchál antsaná' jún i tsalap axi putudhits, tam k'al wé' i káw i exbanchal jawá' i ulal, jawá' in konyal o in ólnál jún i atikláb: *Naná'u dhuchál i putudh tsalapchik ti tének.*

Taltal xeklek

Játs an taltaláb xeklek ti jún i tamkudh dhuchadh úw, ju'táj ti dhuchnal k'al wé' i káw jant'onéy in ólnál: *Tin taltal xeklek ti an wiladhkáw in ulal abal taná' ne'ets ku elá' in ólnaxtal ti jún i jáyits i káwchik axi k'wajat ti bá' in Ajumtal an pulik exóbal ani ti bá' an Dhuchadh Ajumtaláb.*

T'idhidh dhanits

Játs an káw axi k'al tu exláb an dhanitschik tin uwách tsakni': *An t'idhidh dhanitschik in ejtawal kin kitna' tin kúx jant'oj pakdha' axi yab in junwal ejtíl jaja'.*

T'ijax dhuche'

Játs an kwenél ti dhuche'axi ets'ey éyadh tam dhuchum, játs tsiptí' ani ka dhucha' píl k'al axi tin yanél ti an pakdha' dhuche'chik: *An bijlábchik ti an jant'okits u dhuchnal k'al i t'ijax dhuche'.*

T'ilab

Pél an uludh t'ilaxtaláb o dhuchadh ti pilchik t'ajbiláb axin k'wajílnál an t'ipox atikláb ti jún i tsalpadhk'ij: *U lej kulkbetnál ku ats'a'an t'ilabchik axi in exlál u mám. Biyál t'ilab.*

Tima'

Pél jún i tsakam eyextaláb axi alabélmédhach tin uwách tsakni' k'al i witschik xi pilchik in uwách, axi u kalel tin walíl jún i te' axi u bijiyáb ti tóntima'. In eyendhál an mímlábchik abal kin uts'a' an ja', jant'ini' jún i eyextaláb axin dhayálchik ti talega: *In t'ilál an t'ilab abal an pulik pay'lom k'al an pik'laxtaláb punchin jún i ts'akchixtaláb k'al i kwinim ti bá'jún i tima'.*

Tojal

Pél jún i balixtaláb axi k'wajat ts'éjkadh k'al in pátlíl an t'ayabláb axi ti tének kwenchal in bijiyal ti wéy. U kánchinal in pátlíl a axé' xi t'ayabláb, tálbél u wayedháb, tin aykíl u mukuyáb ti pilchik in uwách ani in ts'i'kinchal ka t'ajan an tojalchik ti pilchik in pakdhá' ani in éy. An ts'éjkom in punuwal an dhapup ti bá' an te'chik axi in eyendhál, in punuwal an dhapup k'al in mukuxtal axi kin le'na' abal ka jilk'on in alabéltal: *Ti bá' an tojal in punuwalchik jawa' in ts'a'yal ti bá' an bichow, aniyej u éynal abal kin ne'dha' an tamkudh dhuchadh úw axi in ne'dhálchik an ts'ik'achchik ani an kwitólchik axi u k'alelchik ti atáj exobintaláb.*

Tsalpadh káw

Pél jún i ubat'intaláb k'al i káwchik axi in kwa'al jant'ini' ti taltaláb abal kin ela'jún i álimtaláb axi k'wajat tsink'odh ti bá' an káwchik: *Expidh u ejtow ku ts'éjka' jún i tsalpadh káw axi k'wajatchik ti bá' an Dhuchadh Ajumtaláb.*

Tsapik

Pél jún i káw axi u éynal abal ka uluw jún jant'oj o jún i eyextaláb axi wits'iy ani tsapik: *Tam ti ts'i'kin an k'ij an tsabál yabák pél jún i eyextaláb axi wits'iy.*

Tsi'iktaláb yaw'láts

Pél jún i yaw'láts axi ats'at'bél abal in lej kwa'al an tsi'iktaláb ti bá' in xits'ál ani in ejtowel kin kuxundha' k'al i ilálchik, ejlomtaláb ta iniktal ani k'apútstaláb: *An láb ilálix tin ucha' abal yab u ejtowel ku k'apuw jant'oj tsi'ik, kom u kwa'al an yaw'láts tsi'iktaláb.*

Ts'itsin púlik in wi'

Pel jún i ts'itsin k'al in t'u'úl ani in ok' tsipti'chik (in kwa'al wám 30 centímetros in nakél). In kwa'al in wi' lej nakat ejtíl in iniktal. In jujúl tin iniktal t'unu' ani lanáxlidh-tsakni' ti bá' in núk' ani tin ichích; ti bá' in wéw aniyey in kwa'al in jujúl ti pilchik in uwách. U k'wajíl ti xe'tsintaláb ju'táj ti k'ak'lidh ani k'al yán i te'lomchik: *K'al an t'ilab k'al an ts'itsin xi púlik in wi' u ejtow abal u kalel jalbidh yab ka wichba'jawa' u matincháb.*

Ts'uts'u'

Játs in bij axin kwa'al an ch'uchublek axi lej tsipti' ta k'ubak: *An k'ibelom inik in punchij jún in k'wajbaxtal ti bá' in ts'uts'u' ch'uchub ti an ts'ik'ách.*

Tukum

Pél jún i tsakam tejwa'medhomtaláb (.) axi ka punchij ti bá' an dhuchlabchik abal kin ólna' abal u talél jún i kidhat tsalap ani in yejenchal ka t'ajan jún i koytaláb ti bá' an ajumtaláb: *U t'aja' lej alwa' an tsapik ajumtaláb kom in koyóts jún i wé' ti bá' an tukumchik.*

Tukum ani píl

Pél jún i tsakam tejwa'medhomtaláb (.) axi ka punchij tam ka putundha' tit dhuchum jún pejach ti dhuchlab ani éynal abal ka ólna' abal ma taná' putnal patal an tsalapchik axin ólnál jún i pejach in bij an exobintaláb axi k'wajat i tsutal: *Tejé' u talél an ok'ok'ól ólnaxtaláb ti an dhuchadh úw axin k'wajat u dhuchál, abal ani' ne'ets ku punuw jún i tukum ani píl.*

Tseltal

Pél jún i tének k'wajíl axi k'wajíl ti bá'an pulik bichow ti Chiapas, axin k'álnál an pulik káwintaláb *macromayense: Ti bá'an dhuchadh ajumtaláb kwajat in t'ilábil an tzeltales.*

Uleltaláb

Játs axi lé' kin bajuw an pulik atikláb ti jún i jáyits i pejach o ajumtaláb: *Jún i uleltaláb ti axé'xi ajumtaláb játs abal kin alwa'exla'an ólchixtaláb axin kó'oyal jún i pulik dhuchlab.*

Wé' dhuchadh ólnaxtaláb

Jún i wé' dhuchadh ólnaxtaláb u dhuchnal abal jún jita' axi yab k'wajat k'al wé' i k'ij ani i ayál abal kin pidha' i ajumtaláb tam kin tsu'uw. A axé'xi kwenél i dhuchlab in tomnál ka k'wajiy lej wé'ani alwa'uludh: *U tomkíl tin jilchij jún i wé' dhuchadh ólnaxtaláb abal tikin ólchij abal ne'ets ka ulits wákal.*

Wilk'ox káw

Pél an atikláb axi káw tsáb i káwintaláb, jaxtám in ejtawal kin jalk'uy jawá'axi u uluwáb o axi u dhucháb ti jún i káw k'al a xi júnakej i káw axi in exlál: *Jún i wilk'ox káw in wilk'iy ti tének yán i t'ilabchik ani biyál t'ilabchik ti Dhuchadh Ajumtaláb.*

En este Vocabulario encontrarás el significado de palabras que se utilizan en el Libro del adulto y en el Libro de lecturas y que pueden resultar difíciles de comprender. La lista de palabras se presenta en orden alfabético para que puedas localizarlas fácilmente y descubrir su significado, y así ayudarte a aprender mejor.

Ti bá' a axé' xi eyextaláb ne'ets ka ela' jawa' in lé' kin uluw an pilchik káw axi u éynal ti ba' in Ajumtal an pulik exóbal ani ti bá' Dhuchadh ajumtaláb, axi wám ne'ets ka ats'a' k'ibat abal ka exbay. An k'elab i káwchik u tejwa'mél tin áy an nik'adh dhuché'lidh abal ka ejtow ka dhubat ela' ani ka exla' axi ti junchik in lé' kin uluw, abal ti tolmíy abal ka alwa' ejtow.

DISTRIBUCIÓN GRATUITA
BUK'NADH TS'EJWALIDH

tének • huasteco • tének • huasteco • tének • huasteco

